

Національна спілка краєзнавців України
Управління культури та туризму Житомирської ОВА
Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка
Житомирська обласна організація Національної спілки краєзнавців України
Бердичівська районна військова адміністрація
Бердичівська районна рада
Селищна рада Червоненської територіальної громади

РОЛЬ ПІДПРИЄМЦІВ ТА МЕЦЕНАТІВ В РОЗВИТКУ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ РІДНОГО КРАЮ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

**НАУКОВИЙ ЗБІРНИК «ВЕЛИКА ВОЛИНЬ»
Праці Житомирського науково-краєзнавчого
товариства дослідників Волині,
Житомирської обласної організації НСКУ**

Випуск 66

Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції
**«Роль підприємців та меценатів в розвитку населених пунктів
рідного краю: історія та сучасність»**
присвяченої 230-річчю від дня народження старійшини династії
підприємців та меценатів Терещенків — Артемія Яковича Терещенка
(1794-1873) та 400-річчю першої згадки в історичних документах
смт Червоне Бердичівського району

Бердичів-Червоне, 7 червня 2024 р.

Бердичів
Видавець: ФОП Мельник М.В.
2024

УДК 908(477)

ISBN 978-617-7254-62-0

Роль підприємців та меценатів в розвитку населених пунктів рідного краю: історія та сучасність. Науковий збірник «Велика Волинь». Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції (Бердичів-Червоне, 7 червня 2024 р.). Вип. 66 / Упоряд. П.С. Скавронський. Бердичів : ФОП Мельник М.В., 2024. 490 с.

У науковому збірнику вміщено статті і повідомлення учасників Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції, присвяченої 400-річчю першої згадки в історичних документах смт Червоне Бердичівського району та 230-річчю від дня народження старійшини династії підприємців та меценатів Терещенків — Артемія Яковича Терещенка (1794-1873).

Редакційна рада:

Гриценко А. П. — завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, доктор педагогічних наук, доцент

Махорін Г. Л. — доцент кафедри суспільних наук факультету права, публічного управління та національної безпеки Поліського національного університету, кандидат історичних наук

Скавронський П. С. — голова Житомирської обласної організації Національної спілки краєзнавців України

Студінський В. А. — викладач історії Малинського фахового коледжу, доктор історичних наук, кандидат економічних наук

Тимошенко В. І. — директор Малинського краєзнавчого музею, кандидат історичних наук

Шевчук А. В. — професор кафедри міжнародних відносин і політичного менеджменту Державного університету «Житомирська політехніка», доктор історичних наук, доцент

Відповідальний за випуск: Скавронський П.С.

Упорядник: Скавронський П.С.

Матеріали публікуються в авторській редакції, автори несуть відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей

ЗМІСТ

Вступ. РОДИНА ТЕРЕЩЕНКІВ — СЛАВЕТНИЙ РІД УКРАЇНИ

Гриценко А. П. Славні ювілеї меценатів родини Терещенків	9
Денисенко Г. Г. Штрихи до біографії родини Терещенків	15
Калінська А. В. Терещенки: акули бізнесу, цукрові магнати чи генії підприємництва і великі добродії?	22
Рева Л. Г. Сподвижники благодійництва	29
Гурець М. П., Ключев А. М. Від конструктора до астролога	35

Розділ I. МИНУЛЕ ТА СЬОГОДЕННЯ СЕЛИЩА ЧЕРВОНЕ БЕРДИЧІВСЬКОГО РАЙОНУ

Коновалов Т. С. Грохольські, Терещенки, селище Червоне. Неоготичний палац Грохольських-Терещенків	39
Скавронський П. С. Сторінки історії селища Червоне в ресурсах Інтернет	50
Весельський М. Ф. Микола Осипович Бурчак-Абрамович — дослідник птахів Бердичівської округи, українець на перехресті Європи та Азії	58

Розділ II. БЛАГОДІЙНІСТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМЦІВ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ ст.

Надольська В. В. Роль меценатів-колекціонерів у формуванні музеїв наддніпрянської України (ХІХ — початок ХХ ст.)	65
Тимошенко В. І. Чеське підприємництво на правобережній Україні наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст.	71
Міщенко Л. В. Купці Курили — меценати охтирщини кінця ХІХ — початку ХХ століття	81
Моїсєнко С. П. Благодійництво в Олександрівську-Запоріжжі	93
Недашківська Р. П. Сторінки з історії добродіївства П. М. Вакара	102

Розділ III. БЛАГОДІЙНІ ФОНДИ: ПРОБЛЕМИ ТА ЗДОБУТКИ

Лазаренко В. І. Кам'янець-Подільське благодійне товариство 108

Розділ IV. ДОСЛІДЖЕННЯ БЛАГОДІЙНИЦТВА

Вітренко В. В. Історія благодійництва на Звягельщині–Поліссі: від давнини до сучасності 111

Коваль Г. П., Буйбаров О. В. Панорама та мозаїка доброчинності і благодійності на сторінках одеських газет наприкінці XIX — початку XX ст. 132

Єленіна Є. Г. Діємо задля добра! 142

Розділ V. ФЕНОМЕН ВОЛОНТЕРСТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Семенюк Т. В. Волонтерство на сучасному етапі 149

Порубльова А. С., Пчеловська Н. А. Перемогу наближаємо разом (волонтерська робота в гімназії № 7 ім. В. Пастуха м. Бердичева) 165

Ковальчук В. М., Астапюк І. М. Волонтерство заради майбутнього 168

Вітренко В. В., Лібер М. С. Волонтерський рух на Звягельщині в умовах російсько-української війни: виникнення, проблеми і перспективи подальшого розвитку 171

Юр-Харідінян А. В., Обштат Н. В. Громадська організація «Олександрійська Скрижаль»: «Шлях обрано, йдемо» 190

Поліщук Ю. М. Волонтерство в умовах російсько-української війни як складова громадянського суспільства 194

Бабійчук Т. В. Літературне волонтерство, або художня книга письменників-земляків — воїнам ЗСУ 203

Розділ VI. ВИЗНАЧНІ ПОСТАТІ ПІДПРИЄМНИЦТВА, БЛАГОДІЙНИЦТВА ТА МЕЦЕНАТСТВА

Бейдик О. О., Стеценко М. П., Гришко С. В. Феномен мецената Едуарда Фальц-Фейна 211

Вступ. РОДИНА ТЕРЕЩЕНКІВ — СЛАВЕТНИЙ РІД УКРАЇНИ

УДК 37.01:351.853(7.07)

ГРИЦЕНКО А. П.
(м. Глухів, Сумська обл.)

СЛАВНІ ЮВІЛЕЇ МЕЦЕНАТІВ РОДИНИ ТЕРЕЩЕНКІВ

***Анотація.** У поданій статті автором здійснено спробу аналізу меценатської діяльності родини Терещенків на прикладі представлення ювілейних подій з життєпису засновника роду Артемія Терещенка в 1794 р., його одруження з Єфросинією Григорівною в 1819 р., а також 205-их роковин від дня народження первістка — Ніколи Терещенка та його брата Семена Артемовича (1839-1893) — 185 років тому, а також народження в 1854 р. вже первістка в сім'ї Ніколи Артемієвича — Івана Терещенка (1854-1903). Безперечно, посилює запропоновану концепцію дослідження меценатська діяльність родини з відкриття освітніх та медичних закладів, зокрема, 145 років тому — будівлі лікарні Святої Єфросинії (1879) та через два десятиліття трирічного «Глухівського ремісничого училища імені тасного радника Миколи Артемієвича Терещенка» (1899). Саме ювілейних 140 років тому в 1884 р. було прийнято рішення про початок зведення Трьох-Анастасіївського храму-усипальниці роду.*

***Ключові слова:** Терещенки, меценати, родина, освітні заклади, ювілеї, лікарня, династія.*

Виклад основного матеріалу. 2024 рік — багатий на ювілейні події в історії відомої української родини меценатів Терещенків. У поданій статті звернено увагу на можливість саме за календарним принципом дослідити історію родини Терещенків. Природньо найвагоміший ювілей у відомого патріарха та засновника цього роду династії Терещенків Артемія Яковича Терещенка, який народився 230 років тому у 1794 р. Артемії Терещенко (1794-1873) — купець першої гільдії (з 12 травня 1870 р.), потомствений дворянин (1870), почесний громадянин м. Глухова (1862). На жаль відсутні джерела про точну дату народження Артемія. У 1842-1845 рр. він був бургомістром Глухівського магістрату, а 1870 року за особливі заслуги та добродійну діяльність купцеві першої гільдії Артемію Терещенку було даровано титул дворянина Російської імперії. з 1846 року — незмінний староста Трьох-Анастасіївської церкви. З 1862 р. — потомствений почесний громадянин Глухова.

Цьогоріч також уже минув ювілей одруження Артемія Терещенка: 205 років тому 15 (27) січня 1819 р. він взяв у дружини купецьку доньку Єфросинію Григорівну Стеслявську. Точна дата смерті Є. Г. Терещенко (30 липня (11 серпня) 1882 р.) була встановлена зі «Списка лиц, погребених

под спудом Трех-Анастасиевской церкви г. Глухова и на погосте сей церкви» [1, с. 26].

Одруження стало перспективним для 25-річного починаючого бізнесмена. Переїхавши з дружиною Єфросинією Стеслявською у 1820 р. до колишньої гетьманської столиці України, а на той час вже повітового міста Глухова Чернігівської губернії, міщанин почав торгувати дрібними товарами: спочатку — з дерев'яного воза, потім — з найпростішого лотка і, зрештою, відкрив невелику лавку — базарний рундучок. У подружжя народилася донька Мар'яна або Маріамна Куксіна. Терещенко ще одержав землі від зятя Семена Лукича Куксіна.

Крім того із трьох синів родини у двох цьогоріч також ювілеї. У жовтні 2024 р. будемо відзначати 205 роковини від дня народження первістка — Ніколи Терещенка (1819-1903). Він народився 14 (26) жовтня 1819 р. в Глухові. Згодом почесний громадянин міст Глухова та Києва, відомий меценат і таємний радник Микола (Нікола) Артемійович доклав багато зусиль і коштів у забудову центральної частини міста Глухова. Він як український підприємець та благодійник продовжив справу батька й десятиліття обіймав посаду старшого бургомістра Глухова (1850-1860), потім — міського голови Глухова (1861-1874). У 1870-1875 рр. він перебував у Москві, з 1875 р. — в Києві. З листопада 1848 р. він був одружений з Пелагеєю Георгіївною Беловською (бл. 1830-1897) — старшою донькою глухівського купця 3-ї гільдії Георгія Євстафійовича та Ганни Родіонівни Беловських. Придане купецької доньки стало доброю основою для цукрового виробництва 21 січня (3 лютого) 1903 р. тіло Ніколи Терещенка поховали у рідному Глухові у спорудженій ним з братами Трьох-Анастасєвській церкві — поруч з батьками, братом Федором та дружиною Пелагеєю Георгіївною.

У 1909 р. вдячні глухівчани встановили знаменитому земляку бронзовий пам'ятник, створений скульптором і графіком, членом Товариства передвижників Миколою Андрійовичем Андрєєвим (1873-1932). Це ще один славний ювілей в історії родини Терещенків. Від так, 115 років тому 23 серпня (5 вересня) 1909 р. на площі міста між Спасо-Преображенським і Трьох-Анастасєвським храмами, при грошовій допомозі сина Олександра Миколайовича Терещенка, глухівчани встановили пам'ятник Миколі Терещенку. Перше рішення про встановлення пам'ятника також було прийнято 120 ювілейних років тому у березні 1904 р. Зокрема, на засіданні Глухівської міської думи було розпочато клопотання про встановлення пам'ятника М. А. Терещенку. В журналі засідань зазначено таке: «Оцінюючи заклади, які були створені Миколою Артемійовичем у Глухові, ми маємо визнати, що користь ця була й буде завжди незрівнянно великою» [4; 10, с. 138; 11, с. 6-7]. Завдяки родині Терещенків, передусім Миколі Артемійовичу, Глухів на початку ХХ ст. відродився як освітній та культурний центр свого краю. Адже до цього часу у його розвиток вони вклали понад 5 млн руб. золотом [3, с. 98; 6, с. 138].

На відкритті пам'ятника були присутні сотні містян, також прибула делегація з Києва. Пам'ятник мав вигляд кубічного п'єдесталу, в кріслі з високою спинкою, сидів зафіксований в бронзі Микола Артемійович у позі спокійної, мудрої людини. Як прийнято, пам'ятник встановлювали на віки, але вже буквально менш ніж, через десятиліття, після захоплення влади більшовиками, він був зруйнований вандалами. Зараз на основі пам'ятника, кубічного п'єдесталу, встановлений монумент пам'яті загиблим у німецько-радянській війни [2, с. 184].

Другий із братів Терещенків — Семен Артемович (1839-1893) народився 185 років тому 25 травня (6 червня) 1839 р. Він навчався у Глухівському повітовому училищі. 26 жовтня 1866 р. був затверджений на посаді директора Глухівського міського банку на якій пропрацював до жовтня 1870 р. З 26 вересня 1870 р. обіймав посаду чиновника особливих доручень VII класу при Головному Попечителєві Імператорського Людинолюбного товариства. 24 серпня та 18 жовтня 1871 р. разом з дружиною та синами був внесений до І частини родовідної книги Курської губернії.

У 1854 р. — 170 років тому народився первісток уже в сім'ї Ніколи Артемійовича. Український підприємець, фінансист та меценат Іван Миколайович Терещенко (1854-1903) став співзасновником «Товариства буряково-цукрових і рафінадних заводів братів Терещенків», яке стало лідером цукрової промисловості України та стимулювало розвиток суміжних індустрій. Одружений він був з Єлизаветою Михайлівною, донькою інтенданта Київського військового округу генерал-лейтенанта М. А. Саранчева. Іван Терещенко також чверть століття підтримував Рисувальну школу Миколи Мурашка. Серед чотирьох дітей подружжя Івана та Єлизавети Терещенків найяскравішою й найнепересічнішою постаттю став найстарший син Михайло Іванович, що став відомим на посаді міністра фінансів, а згодом — іноземних справ Тимчасового уряду Росії в 1917 р.

Наприкінці XIX ст. вже діти та онуки Артемія Терещенка розгорнули активну економічну діяльність, що дала можливість зарекомендувати себе визначними меценатами. Родина Терещенків дбала не лише про розвиток власної справи, а важливого значення надавала освіті, хоча чинного законодавства про надання та пожертвування власних коштів у тодішній Російській імперії не існувало. Тодішні благодійники власним коштом відкривали заклади освіти, передусім при власних підприємствах. Учні отримували освіту безкоштовно, вчителі мали заробітну плату, інколи безкоштовно надавалися квартири. Терещенки забезпечували своїх працівників навчанням, офіційне працевлаштування відбувалося не одразу, спочатку встановлювався випробувальний термін, після чого укладався трудовий договір [5, с. 172].

Відкриття лікарень, притулків — так тодішня меценатська діяльність нагадує сучасне волонтерство, коли приватні особи перебирають на себе опіку над проблемами, з яким не справляється влада. Для них це була ще й честь —

публічна та соціальна репутація та престиж, як відповідальність перед суспільством. Терещенки — намагалися рухати не лише економічний прогрес, а й впливати на суспільне життя через благодійні інституції. До того ж діяльність освітніх закладів — це й прагматичні цілі вирощувати свої кадри.

Терещенки долучилися до відкриття в 1874 р. Глухівського учительського інституту — першого закладу вищої педагогічної освіти в Україні [7, с. 235]. У вересні-жовтні 2024 р. виповниться 150 років з початку функціонування цього закладу [4, с. 121; 8, с. 15-16].

Першим таким проєктом стало урочисте відкриття та освячення 145 років тому 29 червня 1879 р., в день Святих Апостолів Петра й Павла, будівлі лікарні Святої Єфросинії — названої на честь матері братів Єфросинії Григорівни Терещенко — дружини Артемія Яковича. Приміщення лікарні було зведено на землі подарованій батьком Федору Терещенку. А той в свою чергу подарував його місту Глухову. У свою чергу його старший брат Нікола Терещенко вирішив для цієї ж мети пожертвувати 10 000 рублів. Також, його дружина Єфросинія Терещенко пожертвувала ще 2 000 рублів. Означені суми повинні були внесені до Глухівського міського Громадського Банку для заснування та фінансування закладу на відсотки з цього капіталу. Утім, влітку 1875 р. новий будинок згорів ущент унаслідок величезної пожежі, що знищила центральну частину міста. Практично повністю згорів весь квартал між Києво-Московською та Спаською вулицями. Будинок згорів ущент. Він був застрахований на суму 2 500 рублів. На суму 2 280 рублів, отриману від страховиків, будинок, що коштував близько 10 тисяч рублів відбудувати заново було не реально. Тому, у вересні 1875 р. Федір Терещенко пожертвував на будівництво нової будівлі 5 000 рублів [9, с. 202]. До літа 1877 р. звели новий кам'яний будинок з коридорами вартістю близько 12-15 тисяч рублів. Решту коштів внесли Федір та Нікола Терещенки. Оснащення лікарні Федір та Нікола Терещенки так само зробили за свій рахунок. Крім того, брати Терещенки пожертвували 100 тисяч рублів: з них 40 тисяч пішли для збільшення залогових коштів для функціонування дитячого притулку, а 60 тисяч на утримання лікарні для бідних. Крім того, у «фонді» лікарні знаходилися ще 2 тисячі рублів, пожертвованих їх матір'ю Єфросинією Григорівною. Лікарня мала 20 ліжок для надання медичної допомоги незаможним верствам населення, 12 з яких розташовувалося у відділенні тимчасово хворих, та додатково ще 5 ліжок було у відділенні хворих дітей притулку Терещенка.

На початку 1884 р, брати Микола та Федір Терещенки вирішили звести родинну церкву, яка б відповідала їх тодішньому статусу. Вони звернулись до Чернігівської Духовної консисторії за дозволом на спорудження нового Трьох-Анастасіївського храму-усипальниці. Від так, консисторія переадресувала прохання, додавши проєкт побудови храму, до Чернігівського губернського правління. Автором проєкту став відомий петербурзький академік архітектури Андрій Леонтійович Гун. 24 березня 1884 р. «совещательное присутствие»

будівельного відділу Чернігівського губернського правління затвердило проект побудови нової кам'яної церкви у Глухові і зазначило, що «он составлен по всем правилам строительного искусства и архитектуры» [12, с. 78; 13, с. 137]. Проект затвердили губернатор князь Шаховський, губернський інженер Савицький, губернський архітектор Фесолоницький.

Завершивши зведення величного собору Терещенки змогли більше піклуватися про інші освітні об'єкти. Плідним у цьому плані став 1894 р. Саме 130 років тому Глухівська міська дума на засіданні 17 (29) січня 1894 р. порушила клопотання про дозвіл на перехід Глухівської жіночої прогімназії у повну гімназію. 14 (2) березня 1894 р. від уряду одержали дозвіл на перетворення прогімназії на повну 8-класну жіночу гімназію у Глухові за сприяння Ніколи Терещенка. Почалася реорганізація та щорічне відкриття класів. З 1894 р. по волі Н. А. Терещенка розпочалося спорудження будівлі гімназії. Зокрема у лютому 1894 р. Микола Артемійович виділив 100 тис. руб., з яких 40 тис. руб. спрямовувалися на спорудження цегляного приміщення для гімназії, а решта — 60 тис. руб. — до недоторканного фонду для утримання чотирьох старших класів. Уже того року прогімназія набула статусу повної жіночої гімназії [14, арк. 1-13в].

Також 1894 р. став і траурним у родині Терещенків. Саме 130 років тому 15 (27) червня 1894 р. на 63-му році життя помер Федір Артемійович Терещенко (1832-1894) — український підприємець, меценат, колекціонер, почесний громадянин міста Києва. Похований у родовій усипальниці Терещенків у нижньому ярусі Трьох-Анастасіївської церкви Глухова. Саме в Глухові неодноразово він обіймав високі громадські посади — мирового судді, бургомістра міського магістрату. Як вище нами зазначено, опікував засновані родинною Терещенків в місті освітні заклади.

Одним з останніх ювілейних подій в історії родини Терещенків став 1899 р. Саме 125 років тому у Глухові було відкрито трирічне «Глухівське ремісниче училище імені таємного радника Миколи Артемійовича Терещенка». У 1898 р. Глухівська міська громада, зважаючи на значні місцеві потреби у фахівцях з початковою технічною освітою, порушила клопотання про заснування в місті ремісничого училища. Було вирішено звернутися до відомого земляка — Миколи Терещенка. Останній за умови, що половина його випускників буде направлятися працювати на цукрозаводи Терещенків, підтримав їхній почин. Він особисто звернувся до відповідних державних інстанцій з пропозицією побудувати й облаштувати власним коштом приміщення майбутнього училища. На початку 1899 р. уряд дозволив відкрити зі щорічною державною субсидією у розмірі 12 тис. руб. [83]. Зі свого боку, М. А. Терещенко придбав за власний рахунок велику садибу в центрі Глухова, де впродовж трьох наступних років було побудовано великий будинок для училища. Крім класних кімнат, тут були облаштовані фізичний кабінет, столярно-модельна й слюсарно-ковальська майстерні з необхідним обладнанням та інструментом, бібліотека і магазин готових виробів учнів. Як

почесний опікун цього професійно-навчального закладу, Микола Артемійович щороку робив внески, передусім на оплату навчання найбідніших вихованців та влаштування для них сніданків. Наприклад, у 1903 р. добродієць заповів училищу на зазначені цілі ще й капітал у 5 тис. руб. [6, с. 159-160; 15, арк. 11а, 37].

Висновки. Таким чином постав специфічний феномен соціальної відповідальності Терещенків у рідному місті у вигляді створення ними безплатної лікарні святої Єфросинії (1879). Згідно з тогочасною практикою, засновані філантропічні заклади діставали назви на честь своїх фундаторів. Тож у місті по черзі з'явилися ще й трикласне міське училище Федора Артемійовича Терещенка (1891) та ремісниче училище Ніколи Артемійовича Терещенка (1899 р.), вихованці яких поповнювали лави працівників цукрових заводів підприємців. Отже, меценатство й філантропія Терещенків поєднувалася з економічним прагматизмом та ефективністю професійної діяльності фахівців на підприємствах.

Література та джерела

1. Артемова Л., Чумаченко О. Благодійні ініціативи Терещенків у соціально-гуманітарному просторі Глухова: лікарня св. Єфросинії. *Сіверянський літопис*. 2022. № 1. С. 25-29. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/185105/05-Artemova.pdf?sequence=1> (дата звернення 24.02.2024).
2. Белашов В. І. Глухів – столиця Гетьманської України (1708–1782 рр.): від перших поселень до сучасності. Суми : ТОВ «ВПП "Фабрика друку"», 2019. 420 с.
3. Вечерський В., Белашов В. Глухів. Київ : Видавництво гуманітарної літератури „Абрис“, 2003. 166 с.: іл. (Малі історичні міста України).
4. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Особливості викладання історії та релігійного виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 3. С. 119-125. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.16> (дата звернення 28.02.2024).
5. Донік О. М. Благодійність в Україні (XIX–XX ст.). *Український історичний журнал*. 2005. № 4. С. 159-177.
6. Донік О. М. Родина Терещенків в історії добродієвості. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2004. 314 с.
7. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 13. Київ – Глухів : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК, 2020. С. 233-237.
8. Курок О. І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL :

<https://drive.google.com/file/d/182VCBkC9-qYdkoz1j2mGgLebtmGkpLdo/view> (дата звернення 15.02.2024).

9. Назарова В. В., Мирошниченко А. Н. История больницы Св. Евфросинии в Глухове. *Сіверщина в історії України*: Зб. наук. пр. Ніжин, 2021. Вип. 14. С. 201-208.
10. Ніколаєва Т. М. Підприємці в культурно-освітньому просторі України (остання третина ХІХ — початок ХХ ст.). Київ : КНЕУ, 2010. 208 с. : іл.
11. Памяти Николы Артемьевича Терещенко (Ко дню открытия ему памятника в г. Глухове 29 августа 1909 г.). Киев, 1909. 18 с.
12. Храм Святых Трех Анастасий в Глухове: Построен в 1884-1893 гг. на средства братьев Терещенко : [фотокнига] / [сост.: В. Д. Ермаков ; авт. текста: Л. И. Савицкая, Д. Г. Савицкий ; фото Ю. В. Москаленко]. Киев : Майстерня книги, 2005. 96, [3] с. : фот.
13. Шишкіна Ю. А. Трьох-Анастасіївська церква — перлина глухівської архітектури. *Сіверщина в історії України*: Зб. наук. пр. Київ, Глухів, 2009. Вип. 2. С. 135-139.
14. Центральний державний історичний архів України (далі ЦДІАУК). Ф. 707. Оп. 145. Спр. 39. Арк. 1-1 зв.
15. ЦДІАУК. Ф. 707. Оп. 65. Спр. 51. Арк. 11а, 37.

— о —

УДК 37.01:351.853(7.07)

ДЕНИСЕНКО Г. Г.
(м. Київ)

ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ РОДИНИ ТЕРЕЩЕНКІВ

Анотація. *Стаття присвячена представникам відомої української родини підприємців і меценатів Терещенко. Увага зосереджена на добродійній діяльності дітей підприємця, благодійника, мецената, колекціонера, почесного громадянина міста Києва Федора Артемійовича Терещенка. Висвітлена добродійна діяльність Наталії Федорівни Уварової (Терещенко) і одного з перших українських авіаконструкторів Федора Федоровича Терещенка. Акцентована увага на пов'язаних з ними пам'ятках архітектури, історії та монументального мистецтва у селищах Ворзель (Київська обл.), Червоне і місті Ємільчине (Житомирська обл.).*

Ключові слова: *доброчинність, підприємець, меценат, пам'ятки історії, архітектури, монументального мистецтва, Державний реєстр нерухомих пам'яток України.*

Виклад основного матеріалу. Історія української благодійності і меценатства – складова і невід'ємна частина нашої національної історії, яку ми маємо досліджувати, пропагувати і доводити, що це історія, яку творили українці своєю діяльністю, у тому числі добродійною. Найбільшого розмаху